

Зміст

Доля у жанрі драми. <i>Аriadна Войтко</i>	4
Вступ. <i>Іванна Мащак</i>	8
Глава 1. Село моого дитинства	10
Глава 2. Дещо про моїх батьків	26
Глава 3. Початки життя в Хороброві	34
Глава 4. Мирослав	49
Глава 5. Всецілод	56
Глава 6. Юрко	68
Глава 7. Події 1944–47 років	71
Перший арешт	79
Виселення	83
Доручення	88
На Землях відзисканих	92
Ув'язнення	101
Варшава–Мокотів	103
З Варшави до Лігниці	106
Глава 8. У Советський Союз	110
З Києва до Сибіру	113
Бухта Ваніно	117
Колима: спецтабори політкаторжан	122
Володя	148
Перші звістки від батьків	155
Прощавай, Магадан!	161
Глава 9. Повернення	166
У вільний світ	172
Глава 10. Ми віднайшли себе в листах	185
Глава 11. Мистецька галерея Іванни	210
Слідами розповідей Володимира Мащака (1918–2012)	213
Про моого чоловіка та його батьків. <i>Іванна Мащак</i>	213
Із записок запізнілого дивізійника (1944–1945)	220
Тунелі смерті	220
Таборові будні	223
Шукаю порятунку	224
До дивізії	226
Через Словаччину	229
Святвечір у дивізії	231
У першому поході 1-ї Української дивізії УНА	235
На британській землі	241
На вічну загадку дивізійника	251

Доля у жанрі драми

Д

вадцяте століття стало століттям небачених досі безжалісних соціальних експериментів. Свою вищість над гідністю людей прагнули утвердити негідники, над інтелектуалами — люди з примітивним мисленням, над патріотами — безрідні манкурти. Чого вони хотіли досягти, мабуть, і самі не знали: світлого майбутнього? — а яким воно мало бути; багато грошей? — а у що їх, крім чарки, вкласти; щастя? — так його ж не збудуеш на нещасті інших; чи, може, намагалися придушити в собі власну нікчемність? Та скількох же людей загнали експерименти у безмежне чорне лоно сирої землі... Чи вдається бодай комусь колись підрахувати на теренах СРСР реальну кількість жертв ХХ ст. — епохи масового методичного винищення всього здорового і живого: народів, етносів, релігій, мов. Ще колись Володимир Винниченко влучно сказав, що «найбільшу, майже ідеальну точність більшовизм виявляє в одній своїй діяльності — в галузі терору та репресій».

Українцям до пекла ХХ століття квитки видавали масово — вони ж не збиралися втілювати в життя божевільні ідеї нового ладу. Та сили були нерівними, і звірі перемагали, бездушно використовуючи жорстокі методи вибивання якоїсь параноїдальної правди з тих, хто лише мав власну гідність та відвагу її відстоювати. Так нову державу будували на людських кістках, з cementovуючи людською кров'ю. Тому сьогодні вкрай важливо знати про ту правду, доступ до якої приховували десятиліттями, яку очорнювали, перебріхували чи й знищували — бо ж, як ще у першій половині XIX ст. проголошувала російська імперська доктрина щодо України: «не было, нет и быть не может».

У часи горбачовської перебудови ми зачитувалися спогадами колишніх політв'язнів, відкривали для себе ГУЛАГи — унікальний витвір радянської каральної системи, підрозділи якої у 20-х роках мали офіційну назву «концтабір». Спомини ті жахали, та серед авторів чомусь більше було росіян. А що ж українці? Бо ж серед політичних їх була переважна більшість, серед яких часово близькі до нас Василь Стус, Юрій Литвин, Олекса Тихий, Вячеслав Чорновіл, Левко Лук'яненко, Євген Сверстюк та багато інших. Та правдиве українське слово тримали за важкою залізною колодкою. Українці ж у той час ще сиділи за антирадянською статтею чи

за «український націоналізм» та в пермських таборах смерті освіжали свої будні, обробляючи грядки петрушки й зеленої цибулі. Проте наші політв'язні знаходили як передавати матеріали до «самвидаву», а свої найголовніші спогади ще шліфували в думках. Тоді ми ще не знали й про Норильське чи Кенгірське повстання — тюремну політичну революцію, учасників якої влада душила танками.

Та за кордоном вже активно діяв очолюваний Ярославом Стецьком антибільшовицький блок народів, а українці в Канаді, Сполучених Штатах, Великій Британії, Австралії вже активно розповідали й писали книжки про драматичну новітню історію України (серед них Іван Багряний, Микола Руденко, Іван Світличний, Богдан Когут та інші) — вони поспішли розповісти правду про страшну історію винищення українців як етносу в 30–40–50–60–70-их роках, про Голодомор, діяльність УПА і ОУН, про ГУЛАГи й вимушенну еміграцію.

Довго, дуже довго й перед очима Іванни Мащак стояли сірі стіни польської дефензиви, сопки й тріскучі морози колимських таборів. Іноді здається, що це поза межами людського — побиття, спросоння в очі сліпуче світло, допити, допити, до знесилля безкінечні допити.

Так допитували не лише міцних чоловіків, а й тендітних дівчат: рвали на них одяг, тягли їх по підлозі за довгі, випещені коси, а то й садили на гак. І коли нині молодь зі своїми дідусями чи бабусями сумує за радянським часом, його дешевою вареною ковбасою і смачним пломбіром, то нехай прочитає ось цю історію та бодай подумки пройде разом з авторкою цих спогадів її нелегкий тернистий шлях. Бо в ті часи навіть назвати-ся українцем — вже був сміливий вчинок.

Може, тому ми й досі не можемо спокійно читати Джорджа Орвелла — його антиутопічні сюжети стали ніби стратегією побудови СРСР. Чи не тому найпершим «Колгосп тварин» у 1947 р. видали українською? Ще у таборах Ді-Пі¹ його переклав майбутній професор Гарварду Ігор Шевченко.

Здається, цілком випадково вижили у ті часи авторка цієї книжки та її чоловік пан Володимир (які пізніше поселилися в Лондоні неподалік помешкання Дж. Орвелла). Доля виявилася прихильною до них, неймовірно стійкими духом, впевнених у своїй правоті звичайних українців, у яких советчики хотіли забрати здоров'я і життя лише за те, що не приймали нового режиму, а хотіли думати, говорити, молитися по-українськи.

¹ DP — displaced persons (з англ.) — переміщені особи. Українські емігранти, які, втікаючи під час Другої світової війни на Захід, тимчасово жили в таборах для переселенців у Баварії та інших місцях.

За це молоду Іванку з Львівщини, яка допомагала УПА, у 40-х роках мордувала польська дефензива, бо на той час це ще була територія Польщі: «така молода, а вже бандерівка», — звинувачували її. Та коли вона везла до Варшави через Люблін для українського підпілля повну течку листівок, їй допомагали навіть вороги, бо хіба ж хто подумає, що дівча-підліток, яке ніби загубилося від мами, могло виконувати таку важливу місію: «Ходи сюди, дитино, трохи зігрійся». Хвилювалася? Безперечно. Боялася? Ні. Бо знала, що допомагає братові робити потрібну українську справу. Але коли таки піймалася, то вже відчула несамовитий біль і при-ниження польського околодку, де ніхто не церемонився, а українців як не били, то мерзили найбрутальнішими словами... І дівчат також, та й не лише українок з УПА, а й своїх, польських, з підпільних організацій.

А потім ту естафету підхопили радянські каральні органи, ретельно простеляючи Іванці шлях аж до Колими, до Бутугичагу, що по-якутськи — «долина смерті». У неї не лише вистачило сили й духу знести нелюдські страждання, а з багатьма іншими дівчатами із Західної України залишатися в ГУЛАГу українкою: молитися, відзначати релігійні свята, колядувати (у Росії ж колядок немає), декламувати Шевченка, вишивати рушники. Бо думками завжди була зі своїми рідними, хоч вони майже нічого не знали про неї та її брата Дика, який також на Колимі відбував ув'язнення в таборі неподалік — в Аркалагі. Їхні батьки мали четверо дітей, і всі вони дуже постраждали за українську справу. Тоді здавалося, що всі вони програли. Та їхня перемога чекала на них аж через півстоліття, коли була проголошена Незалежність України. Бо свобода ж не падає до рук, як стигле яблуко...

Коли проголосили Незалежність, ми раділи, що нарешті українці уникнуть Сибіру, але непокаране зло вижило і з новою силою влаштовує тепер свій нелюдський шабаш. І знов їдуть по етапу за Полярне коло Росії політв'язні-українці, засуджені на багато років лиш за визнання себе українцями, за підтримку Революції Гідності 2013 р. та проти анексії Криму 2014 р.: кінорежисер Олег Сенцов, Олександр Кольченко, історик Станіслав Клих, Микола Карп'юк, сидить у кримській в'язниці фермер Володимир Балух — жертви чергової російсько-української війни, яких російський суд, не країй за советський, назвав терористами.

Це дуже непросто — високо тримати моральну планку, коли твій ворог значно сильніший за тебе. Відчувається це і в оповіді Володимира Мащака (помер 6 років тому), спогади якого доповнюють розповідь його дружини надзвичайно цікавими свідченнями про дивізію СС «Галичина»,

до якої він вступив у 1944 р. і яка згодом стала 1-ю Українською дивізією (єдина серед інших етнічних дивізій).

Вони обое опинилися на Альбіоні випадково: пан Володимир у складі 9 тисяч колишніх дивізійників, котрих від загибелі в СРСР врятував британський уряд, надавши їм притулок; а пані Іванна вже після таборів приїхала погостювати до приятельки. Тоді вони й зустрілися, побралися і йшли разом по життю — мирному, вільному, хоча й в Англії, та все ж українському. Їхне помешкання оздоблене вишитими рушниками й серветками, на поличках — полив'яні глечики й ціла бібліотека українських книжок (а як багато їх вони передали Україні у перші роки її незалежності!).

Дівчата-колимчанки роками шукали одна одну. Та у 90-х Україна їх всіх зібрала на Всеесвітній Конгрес українських політв'язнів і репресованих. «Малютка» — так її звали дівчата на Колимі. А у неї й досі 33 розмір взуття та 40 розмір одягу. Тож як було Іванку не впізнати й через 40 років? У листопаді 1995 р. І. Мащак несподівано отримала з Генеральної прокуратури України довідку про свою реабілітацію.

Вже у сиві літа пані Іванні відкрився новий світ краси і вона почала малювати, щоб виплеснути з глибини своєї неймовірно зраненої душі соковиті барви життя й дарувати світу безмежне тепло, радість і добро. У Лондоні в неї відбулося кілька персональних виставок та видано вже два каталоги її робіт, а люди залюбки купують її акварелі з квітами й церквами.

Таких людей, як Іванна Мащак, були мільйони, проте далеко не всі дожили до проголошення незалежної Української держави, а хто якщо й дожив, не завжди міг написати про пережите. Тих історій могло б бути безліч — у кожного своя і у кожного драматична. Тож прочитаймо бодай одну — таку цікаву і таку щемливу.

Аriadna Voitko, журналістка

*Присвячую покійним —
батькам, братам і усім приятелям,
які відійшли у вічність.*

Вступ

Змирися душе! Залишок путі
вже так безрадісно дошкандibaєм.
Не нам вже злети творчості крути
з безмежним, на весь Космос, виднокраєм.
Нам простелився залишок путі.

(Софія Малильо. Старість. 12.11.1992 р.)

«Бути українцями і відверто про це заявляти у різних життєвих обставинах — це також патріотизм; тому, діти, завжди про це пам'ятайте».

(З повчань нашої мами Ірини Пищепорської)

Вже на еміграції знайомі часто мені повторювали: «Ви повинні писати спогади...». Але неписьменниці, людині не обдаровані словом, це нелегко, та й не маю ані права, ані претензій на це почесне звання. Здається, що всі переживання минулого — в душі, а викласти їх на папір ніяк не вдається, як належало б.

Однак ці короткі нариси-фрагменти писала я в різний час з думкою, що, може, колись зберу їх воєдино. Іноді здавалося, що не маю про що писати, бо подібних моїм переживанням вже чимало написано людьми, які мали дар вислову і докладнішу пам'ять пережитого.

Тому нехай мої спогади будуть лише записом короткої історії однієї родини, яка, як тисячі інших, у тих важких 1940–50-х роках пережила наслідки переслідувань на своїй українській землі під різними окупаціями — польською, німецькою, російською, але не загубила приналежності до свого народу та Батьківщини — України, навіть,

якщо треба було за це поплатитися життям чи поневіряннями у тюрмах та концтaborах.

Наклад книги «Дорогами минулого» (2010) розійшовся весь, і я вирішила її перевидати, доповнивши новими документами, листами і фотографіями. Здійснити цей задум надихнув мене й зацитований вірш моєї колимської подруги Софії.

Тож віддаю в руки читачів історію своєї сім'ї та розповідь про свою дорогу від Варшави до Лондона (вірніше, від с. Хоробрів до Лондона).

Також дякую усім, хто допоміг мені у цій справі: Раді директорів Союзу українців Британії та його генеральному секретарю Федору Курляку — за спонсорство, журналістці Аріадні Войтко — за упорядкування й редактування книжки, директору видавництва «Кліо» Вірі Соловйовій — за пропозицію видати ці дорогі для мене спомини та розуміння того, які важливі вони сьогодні для українського читача.

*Іванна Мащак,
Лондон, 2018 р.*

Глава 1 Село моого дитинства

За давніми переказами старожилів та історичними джерелами XI століття, хоробрівські землі належали до Белзького князівства, пізніше до Галицько-Волинського, а в XIII столітті перейшли до литовських князів¹. Спокою не було й через постійні напади монголо-татарських орд в 1241, 1499 і 1502 роках, які набігали так званим «Чорним шляхом», що на північ від Хороброва. Вершники нищили села, забирали в полон молодь і дітей; хто міг, тікав у ліси, рятувався. Згодом деяка частина людей поверталася, утворюючи нові поселення. Перший запис про село Хоробрів датується 1437 роком. Походження його назви, правдоподібно, йде від прикметника «хоробрій». У 1772 році, під час першого поділу Польщі, Галицька земля перейшла до Австрії, а в 1867 році — до Австро-Угорщини, під владою якої знаходилась до 1915 року.

Географічно село Хоробрів лежить в долині над безіменним струмком, що вився серед густих плаучих верб, але сьогодні від нього не залишилося й сліду. Село розташоване на південному заході в 10 кілометрах від міста Сокаль і оточене довколишніми селами: зі сходу — Опільськом, на захід — Ниновичами, з півночі — Гатовичами, далі — Войславичами, Нисмичами й Угриневом. При дорозі, яку називали «бурком» або «цісарською дорогою», побудованою в 1903 році австрійською адміністрацією, видніла дерев'яна церковця Косми і Дем'яна з 1865 року.

Біля неї був шпихлір², де селяни перед війною переховували збіжжя, яке згодом розділяли незаможнім під час весняної сівби. По Першій світовій війні шпихлір перебудували на театральну залу, в якій відбувалися вистави аматорських гуртків. На схід від села був цвин-

¹ Історичні дані та окремі традиції, згадані в цьому розділі, базуються на праці Івана Костюка «Мое село Хоробрів». І. Костюк народився 19 лютого 1909 р. в с. Хоробрів Сокальського повіту, закінчив Сокальську гімназію 1928 р. та захистив магістерську працю у Львівському університеті 1934 р. Вчителював у торговельній школі в Яворові (1938–39 рр.). У 1944 р. емігрував на Захід і в Грацу (Австрія) закінчив фармацевтику, після чого виїхав до США. Помер в Денвері в червні 2002 р. Був одружений з моєю двоюрідною сестрою Софією Горошко (1909–1990 рр.), з якою мав трьох синів: Зореслава, Ерасті і Хризанта. Всі проживають в Америці.

² Шпихлір — комора для збіжжя, амбар.

тар, навпроти якого німець Франц Райхерт мав паровий млин. У селі була читальня «Просвіти», побудована в 1924 році. В її підвалльній частині містилась зала і сцена для вистав, а в горішній було приміщення для зібрань, бібліотеки й окремо для крамниці кооперативи.

Головна вулиця села тягнулась десь на 2 кілометри від цвинтаря, аж до двору дідича В. Крушевського. В селі було три скульптури, одну з яких пам'ятаю — хрест на постаменті з написом у пам'ять ліквідації панщини в 1848 році. Сільська пошта містилася в приватному домі панства Нікодемських, а листоношею був місцевий неграмотний селянин, який хоч і не вмів читати, якось запам'ятував, кому вручити лист, і ніколи не помилявся.

За даними 1938–39 років населення села було українським з малим відсотком поляків — латинників і двома єврейськими родинами, а це понад 800 українців, 165 поляків і близько 6–10 єреїв. Поляки — то були робітники «форналі», яких спровадив до праці на фільварку Крушевський. Побудував їм на власній площі низькі родинні domi, які в селі називали чвораками. Ці люди жили своїм власним життям, не братуючись з місцевим українським населенням. У селі не було костелів, й вони ходили за сім кілометрів до м. Варяж на свої богослужіння.

За даними «Словника Географічного» (Варшава, 1880–1902 pp.), територія села Хороброва займала 1300 мортів¹ орної землі: 142 — сіножаті й городи, 15 — пасовиська, 2 — лісу. Під великою земельною власністю треба розуміти і простір землі у 1028 мортів (575 га), що належала дідичу Крушевському. Душпастирями в Хороброві від 1893 року були: о. Юліян Калитовський та о. Еміліян Трешневський, який відійшов з парафії через конфлікт з дідичем. Тоді доїздив якийсь час з с. Опільська о. Кипріян Стецишин та о. Олійник, здається, із с. Жабча. Короткий час душпастирював о. М. Жеплинський, якого перевели до м. Яворова, а в 1927 році парохом села став наш батько о. Осип Пшепюрський аж до 1946 року — часу вивозу села на Україну.

Церква в Хороброві. 1957 р.

¹ Міра площі (0,56 га).

До Першої світової війни в селі діяла двокласна школа, а по війні до 1939 року — чотирикласна. Хто хотів і міг вчитися, їхали до шкіл у Сокаль. Вчителями були Теодор і Парія Вибранців, а крім них, Люся Францівна, полька із Сокаля, а катехитами¹ — парохи села. Селяни, однак, розуміли потребу освіти і після народної школи відсилали своїх дітей до гімназії, а хто мав можливість — до університету.

Перед Першою світовою війною вже були в селі випускники середніх і вищих шкіл: Африкан Хруш, Осип Мазурок, Іван Хмарук, Гриць Шупа, Володимир Хома, Василь Вець, П. Стасюк, М. Пліхота, Григорій Хруш та інші. По війні число учнів середніх і студентів вищих шкіл зросло до понад 40 осіб. Майже півсотні студіюючої молоді в одному селі — це на ті часи унікальна цифра не тільки для Сокальщини, але й інших повітів.²

¹ Катехит — учитель, який викладає катехізис (підручник з християнської віри, що побудований у вигляді запитань і відповідей).

² Неповний список студентів і професіоналів із Хороброва до 1943 року:

Вець Іван, 1905 р. н. — вчитель;

Віюра Євген, 1906 р. н. — сер. освіта, був війтлом села у 1940-х роках, Польща;

Гапанович Ольга, 1913 р. н. — вчителька;

Гапанович Ярослава, 1918 р. н. — 7-класна освіта;

Гнида Євгенія, 1913 р. н. — вчителька;

Козак Володимир, 1906 р. н. — вчитель;

Козак Володимир, 1913(5) р. н. — Торговельна школа;

Комарчевський Теодор, 1907 р. н. — священик, Польща;

Костюк Григорій, 1906 р. н. — незакінчена середня освіта;

Костюк Іван, 1909 р. н. — мігр фармації;

Кульма Ксеня, 1906 р. н. — середня освіта, кравчиня;

Кулявчук Євгенія, 1909 р. н. — вчителька;

Лобода Іван, 1904 р. н. — вища освіта (філософія, історія);

Мазурок Анна (Радванецька), 1930 р. н. — вчителька, Польща;

Мазурок Іван, 1910 р. н. — середня освіта;

Мазурок Роман, 1926 р. н. — вища освіта;

Мазурок Осип, 1896 р. н. — середня освіта;

Мазурок Ярослава, 1907 р. н. — вчителька;

Мигаль Богдан, 1911 р. н. — вища освіта;

Натинчук Володимир, 1904 р. н. — вчитель;

Озеро Володимир, 1914 р. н. — вчитель;

Передон Ірина, 1906 р. н. — вчителька;

Прихідько Гнат, 1905 р. н. — середня освіта;

Пшепіорський Осип, 1886 р. н. — священик;

Пшепіорський Мирослав, 1918 р. н. — середня освіта і рік права;

Пшепіорський Всеволод, 1921 р. н. — вища освіта (ІУД і УПА);

Пшепіорський Юрій, 1923 р. н. — середня освіта (загинув під Бродами);

Пшепіорська Іванна, 1925 р. н. — Торговельна школа, 7 класів гімназії, інструктор бібліотек;

Райхерт Вільгельм, 1907 р. н. — середня освіта (військова школа);